

Teška i kontroverzna kulturna baština na primjeru Republike Turske

---

Hrup, Bea

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:203192>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2019./ 2020.

Bea Hrup

**Teška i kontroverzna kulturna baština na primjeru
Republike Turske**

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Željka Miklošević

Zagreb, rujan 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Sadržaj

Sadržaj.....	iv
1. Uvod.....	1
2. Baština.....	3
2.1. Kulturna baština.....	3
2.2. Važnost baštine u izgradnji identiteta.....	5
2.3. Teška baština.....	6
2.3.1. Je li „teška baština” još uvijek „teška”?.....	9
2.3.2. Nevolje s pojmom „teška baština”.....	10
3. Primjeri na području Republike Turske.....	12
3.1. Armenski genocid.....	12
3.2. Aja Sofija.....	16
4. Zaključak.....	21
5. Literatura.....	23
Sažetak.....	26
Summary.....	27

1. Uvod

Baština je nešto što je naslijeđeno, podrazumijeva kulturna dobra koja su sačuvana i njegovana od prošlosti do danas, a u cilju je da se zaštiti i za budućnost. Kulturna se baština dijeli na materijalnu i nematerijalnu te je njeno očuvanje vrlo bitno za prepoznavanje, definiranje i afirmiranje kulturnog identiteta. Identitet pojedinca ili zajednice izdvaja ih i čini prepoznatljivim u široj ljudskoj zajednici. Kulturna dobra i baština vrlo često imaju utjecaj u izgrađivanju kolektivnih identiteta, od nacionalnih pa do onih manjinskih. Dugo vremena baštinom se smatralo samo pozitivno naslijeđe, međutim posljednjih godina njezinim se dijelom počinju razmatrati i mjesta loše i razorne strane povijesti. Teška je baština vrsta baštine koja razotkriva društvene razlike. Svjedoči povijesnim temama koje su dio prošlosti zajednica u čiji se identiteti često sukobljuju.

Središnja tema ovoga rada je teška baština potkrepljena primjerima koji su se dogodili na području Republike Turske - Armenski genocid i pretvaranje svjetski poznatog muzeja Aje Sofije u džamiju. Rad će se osvrnuti na baštinu općenito, kulturnu baštinu, istaknuvši njezinu definiciju i podrijetlo termina, te važnost kulturne baštine u izgradnji identiteta. Težište rada je na teškoj baštini, odnosno njezinom definiranju i pratećoj problematici. Spomenut će se i pojmovi disonantne i sporne baštine koji se pojavljuju kao sinonimi pojma teške baštine. U radu se postavlja pitanje je li teška baština još uvijek teška te se iznose argumenti zašto i kada bi se ona mogla prestati smatrati teškom, što je najčešće u slučajevima kada neko društvo u potpunosti prihvati svoju tešku baštinu s ciljem suočavanja s njom.

Pojmam kontroverzne baštine u radu se koristi po principu razlike između teške i kontroverzne izložbe koje su opisali Bonnell i Simon (2007, 66-67). Kontroverzna izložba je ona koja izaziva javna neslaganja oko primjerenosti i točnosti izložbe, bavi se pitanjima etičnosti izlaganja određenih predmeta, isključivanjima koje izložba može napraviti pa čak i legitimitetom održavanja same izložbe. Izložba također može biti kontroverzna ako nepravedno privilegira jednu vrstu opresije nad drugom ili patnju jedne skupine nad patnjom druge skupine. Izložba se smatra teškom ako posjetitelji svoje interpretativne sposobnosti podvrgnu značajnim izazovima. Teške izložbe mogu izazvati pojačanu tjeskobu koja prati osjećaje poistovjećivanja sa žrtvama nasilja, kao i potencijalnu ponovnu traumatizaciju onih koji su i sami iskusili

prošlo nasilje. Na kraju rada će se prikazati primjeri teške i kontroverzne baštine Republike Turske, jedan koji se dogodio netom prije osnivanja republike i drugi koji se zbio u vrlo bliskoj prošlosti.

2. Baština

Baština podrazumijeva sva prirodna i stvorena kulturna materijalna i duhovna dobra na nekom određenom prostoru kojima neka zajednica, kolektiv ili društvo raspolaže i koje nasljeđuje. Ona je kolektivno dobro koje pripada prošlosti, sadašnjosti, a pripadat će i budućnosti. Baština se tijekom vremena nagomilava odnosno sve se više stvari počinje smatrati baštinom, pa tako nasljednicima ostaje ono što društvo procjenjuje kao vrijedno. Baština ne počinje od nas, ona je naslijeđe prethodnih generacija te se ne smije privatizirati niti u cjelini niti u dijelovima zbog osobnog ili obiteljskog interesa (Cifrić 2014, 11).

Baštiniti znači naslijediti nešto od nekoga, kao pojedinac, društvo ili čovječanstvo. U baštini razlikujemo prirodna dobra i stvorena dobra od kojih se potonja dijele na materijalna i nematerijalna, socijalna i duhovna dobra. U prirodnu baštinu spadaju mora, prašume, monumenti prirode, razni geotopi i ostala prirodno nastala dobra koja oblikuju naš krajobraz. Kulturna baština uključuje dobra koja su nastala ljudskom intervencijom u prirodi i graditeljsko naslijeđe. Opseg prirodne i kulturne baštine podijeljen je na globalnu, regionalnu, nacionalnu i lokalnu razinu (Cifrić i Poljak 2014, 27).

Po pitanju očuvanja i zaštite čovjekove baštine uključeni su razni aspekti kao što su ekonomski, kulturni, socijalni, pravni, etnološki, etički i drugi, te se očuvanjem i zaštitom bave i razne znanosti. Pretpostavka baštine je mir prema prirodi i tolerancija prema drugim kulturama, iako to ne mora uvijek biti slučaj. Ona se razvija u povijesnom kontekstu koji je dugoročan, a u njemu se stvaraju materijalna i duhovna kulturna dobra i oblikuju kulturni okoliši (Cifrić i Poljak 2014, 27).

2.1. Kulturna baština

Termin „kulturna baština” počeo se koristiti tek 1972. godine, nakon donošenja UNESCO-ove *Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine*. Iako se i prije 1972. godine nekoliko puta pojavio pojam kulturne baštine, do tada su se, ipak, češće koristili izrazi kao što su „spomenik”, „starina” ili „spomenik kulture”, a 50-ih godina prošloga stoljeća u Hrvatskoj se ustalio naziv „kulturno dobro” (eng. *cultural property*). Međutim, izraz kulturna baština najjasnije odražava ideju skrbništva, to

jest zaštite materijalnih i nematerijalnih postignuća ljudske kulture, ne samo na dobrobit i korištenje sadašnjih i prošlih naraštaja nego također i budućih generacija (Šošić 2014, 835-839).

Prema Ministarstvu kulture i medija Republike Hrvatske kulturna baština, materijalna i nematerijalna, „zajedničko je bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnoga identiteta. Kulturnu baštinu čine pokretna i nepokretna kulturna dobra od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja“ (Ministarstvo kulture i medija n.d.).

Nematerijalna kulturna baština odnosi se na prakse, prikaze, izraze i znanja, koja se prenose s koljena na koljeno unutar zajednica, koje ih kontinuirano stvaraju i transformiraju, ovisno o okolišu i njihovoj interakciji s prirodom i poviješću. Baština je jer se prenosi s koljena na koljeno, kulturna je jer zajednicama pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta, kao što to čini kultura, a nematerijalna je budući da u osnovi leži u ljudskom duhu, prenosi se oponašanjem i ne zahtijeva nužno određeno mjesto ili materijalne predmete. Nematerijalna kulturna baština postoji samo u sadašnjosti i ona je ono je što zajednice danas prepoznaju kao dio svoje kulturne baštine stoga se često naziva „živim nasljeđem“. (UNESCO 2011, 4)

Cifrić i Poljak navode obilježja koja nosi kulturna baština (2014, 28):

1. Dinamična je, povijesna i kumulativna kategorija, što znači da na nekom prostoru nastaje tijekom povijesti, dograđuje se ljudskom kreativnošću potaknutom okolnostima života i tijekom vremena njezini se sadržaji šire i nadograđuju.
2. Vremenita je, odnosno u jednom se dobu procjenjuje vrijednom, a u drugom dobu nevrijednom. Neki materijalni proizvodi postaju čovjeku nedovoljno korisni pa ih mijenja i koristi neke nove i njemu više uporabljive proizvode. Na taj se način može pratiti i tehnološki razvoj na nekom prostoru ili u određenoj kulturi.
3. Kontinuitet je u lokalnoj tradiciji koja se tijekom vremena mijenja na principu selektivnog vrednovanja. Promjene su u ruralnim društvima bile vrlo spore i moglo ih se primjetiti tek u više naraštaja.

4. Pozitivno je i negativno naslijeđe iako kada se govori o baštini najčešće se podrazumijeva poimanje baštine kao pozitivnog naslijeđa. Radi se o onome naslijeđu koje se očuvalo i kojeu ovo vrijemeima aktualnu i potencijalnu vrijednost za lokalnu zajednicu, društvo ili svijet, bilo ono pozitivno ili negativno. To je vrijednost u smislu obilježavanja kolektivnog identiteta u smislu uporabe.

Negativno naslijeđe je svo ono naslijeđe ranijih, ali i sadašnjih kultura i generacija, koje opterećuje život u današnjici i sutrašnjici, a koje se obično ne smatra i ne naziva baštinom. Dok nam pozitivno naslijeđe donosi mogućnost boljeg života i nastavaka sveukupne kulturne evolucije, negativno naslijeđe na različite načine opterećuje. Pod negativnim naslijeđem podrazumijevamo sve ono za što bismo željeli da ne postoji i nije postojalo, bilo nešto materijalno, socijalno ili duhovno. Samo neki od primjera negativnog naslijeđa su „zagađenost prirode i okoliša, razrušene povijesne građevine i gradove, zlorabljenje znanstvenih spoznaja i tehnologija u društvu i okolišu, korištenje baštine u ideološke svrhe, itd“ (Cifrić i Poljak 2014, 28). U kulturnoj evoluciji nasljeđuju se i pozitivna i negativna dostignuća s obzirom na to da su i jedna i druga dio kulture i baštine. Tijekom povijestiselekcijom su nestali dijelovi pozitivnog, ali i negativnog naslijeđa, međutim, s vremenom su nastajali novi dijelovi (Cifrić i Poljak 2014, 28).

2.2. Važnost baštine u izgradnji identiteta

U današnje doba baština nas okružuje na svakom koraku. Postoji potreba da se ostatci prošlosti koji obilježavaju našu sadašnjost te nam daju osjećaj kontinuiteta i stabilnosti identiteta očuvaju. Identitet neke osobe ili grupe ljudi definira se kao skup karakteristika i osobina kojima se osobe ili grupe razlikuju jedna od druge. On može sadržavati materijalne i nematerijalne dijelove koji ga čine jedinstvenim i prepoznatljivim (Trupković 2013, 8).

Kulturna baština važan je element identiteta ljudskih zajednica te je pojavom nacionalnih država odigrala ulogu značajnog faktora u izgrađivanju zasebnog nacionalnog identiteta. No i u užim manjinskim, vjerskim ili jezičnim zajednicama, kulturna dobra često imaju simbolično značenje za očuvanje njihova specifičnog

kolektivnog identiteta. Ponekad će neko kulturno dobro biti od značaja različitim državama ili skupinama ljudi pa zbog toga može doći do problema o pripadnosti te kulturne baštine. Međutim, danas se kulturna baština sve manje promatra kao dio neke isključive pripadnosti, već se smatra univerzalnom baštinom koja je bitna za cjelokupno čovječanstvo. Ipak, pripadnost baštine određenoj državi još uvijek može biti od velike važnosti, pogotovo ako je riječ o dobrima koja se smatraju nacionalnom kulturnom baštinom, tada postoje naponi da se ta dobra zadrže u državi kojoj pripadaju, odnosno da se protupravno izvezena dobra vrata u državu iz koje potječu (Šošić 2014, 840-841).

Kulturna se baština snažno veže i uz ljudska prava. Ta je povezanost važna za nacionalne manjine, njihovu kulturu te njezin opstanak u današnjem modernom društvu, ali i za svakog pojedinca diljem svijeta. S obzirom na to da su pravne i humanitarne organizacije pokazivale sve veći interes prema ljudskim pravima, s vremenom se stvorio i koncept „kulturnih prava“. Kulturno pravo je ljudsko pravo pojedinca da živi unutar kulture za koju smatra da mu je urođena. Kao dio kulture smatraju se jezik, vjera, duhovnost, moda, običaji i ostale kulturne prakse ljudskog djelovanja. Sva pitanja koja se vežu uz kulturna prava neupitnosu vezana i za kulturni identitet. Identitet pojedinca ili zajednice određen je tradicijom, poviješću, religijom i drugim kulturnim elementima te je zbog toga kulturno je naslijeđe vrlo bitan dio identiteta i kao takvog ga je važno štiti (Trupković 2013, 9).

2.3. Teška baština

Većina društava ima ožiljke iz prošlosti koji su posljedica sudjelovanja u ratovima i građanskim nemirima ili privrženosti sustavima uvjerenja koji se temelje na netoleranciji te rasnoj ili etničkoj diskriminaciji. Postoji mnogo mjesta koja predstavljaju naslijeđe ovih bolnih razdoblja: mjesta masakara i genocida, mjesta gdje su se nalazili ratni zarobljenici, civilni i politički zatvori te mjesta „dobronamjernog“ interniranja poput kolonija gubavaca i luđačkih azila. Ova mjesta se sve češće smatraju „mjestima baštine“, što je daleko od pogleda na baštinu koji su prevladavali prošlim generacijama kada je naglasak bio na zaštiti lijepih kreacija prošlosti, a ne destruktivnih i surovih strana povijesti (Logan i Reeves 2009, 1). Kontroverzne se teme mogu pronaći i proučavanjem vlastite svakodnevne okoline te

stoga ne postoji definicija teške kulturne baštine koja se može upotrijebiti globalno, u svim državama i u svako vrijeme. Obilježavaju ju sve one teme koje se vrlo često ne prikazuju u muzejima te njihova muzejska obrada nije sama po sebi jasna, jer se često smatraju kontroverznima (Harju 2012, 80).

Sharon Macdonald je 2007. godine na ICOM-ovoj godišnjoj konferenciji Komiteta za arheološke i povijesne muzeje i zbirke po prvi put predstavila definiciju teške baštine: „Teška baština bavi se poviješću i temama iz prošlosti koje se ne uklapaju lako u osjećaj identiteta ljudske zajednice čiji su dio prošlosti ili povijesti. Ona može zaprijetiti razotkrivanjem društvenih razlika i sukoba s obzirom na to da se bavi uznemirujućim povijesnim temama, a ne onim vrstama herojske povijesti ili povijesti napretka s kojima su muzeji i mjesta memorije tradicionalno bili dovođeni u vezu“ (Harju 2012, 79).

Bolna prošlost jedna je od glavnih stvari koje ljudi selektivno zaboravljaju ili koje se prisjećaju kako bi ju oblikovali u ublaženu, odnosno smireniju sadašnjost i budućnost. Međutim, kolektivna amnezija bolne i teške prošlosti može dovesti do društvenog i psihičkog nasilja nad žrtvama, dopuštajući tako počiniteljima izbjegavanje pravde. S druge strane, konstantno i opetovano proživljavanje strahovite povijesti ostaviti će rane prošlosti otvorenima, a postoje i opasnosti kod pretvaranja bolnih mjesta u turističke atrakcije (Colwell-Chanthaphonh 2010, 445). Ratovi, sukobi, pobjede i ekspanzionistički pohodi te pljačke, dijelovi su povijesti većine nacija i država. Ljudi ih kroz razdoblja različito percipiraju te mijenjaju mišljenja o njima. Ono što je nekada bilo smatrano uspjehom neke države, danas može biti razlogom za žaljenje. Na primjer, kolonijalizam kojim su se ponosile kolonizacijske sile, sada se počinje smatrati sve problematičnijom, pa čak i sramotnom baštinom (Macdonald 2009, 2).

Teška baština prikazuje fizičke i ideološke sukobe koji se manifestiraju kroz sjećanja i materijalna dobra koja će buduće generacije naslijediti, a nalazimo ih kod svih naroda i nacija. Njome se prizivaju teška sjećanja na sukobe koji su se dogodili tijekom povijesti i ponovno oživljavaju osjećaji svršenih odnosa između strana koje su bile u sukobu. Unatoč tome što time može stvoriti otežavajuće okolnosti za kulturna i politička nastojanja za poboljšavanjem odnosa nakon sukoba, ona ipak može i pomoći pri stvaranju mira nakon što joj se neutralno pristupi poslije određenog vremenskog odmaka te se sagleda što zastupa. Na teškoj se baštini

takvim radom i pripadajućom raspravom mogu zadržati dijelovi kolektivnog sjećanja na bolno razdoblje, a istovremeno se mogu i objektivno i nepristrano razjasniti uzroci i posljedice sukoba te krajnji rezultat konflikta sukobljenih strana (Trupković 2013, 11-12).

Uz pojam „teške baštine” (eng. *difficult heritage*) u srodnoj literaturi se kao njegovi sinonimi javljaju i pojmovi „disonantne baštine” (eng. *dissonant heritage*) i „sporne baštine” (eng. *contested heritage*). Tunbridge i Ashworth donose različite teorijske poglede na pojam baštine, a potom uvode i pojam disonantne baštine. Antropologinja Helaine Silverman definirala je pojam sporne baštine kao „baštine u kojoj religijske, etničke, nacionalne, političke i druge skupine manipuliraju (prisvajaju, upotrebljavaju, zloupotrebljavaju, isključuju, brišu) oznakama i manifestacijama vlastite i tuđih kulturnih baština kao sredstvima potvrđivanja, branjenja ili uskraćivanja kritičkih zahtjeva za moć, zemlju, legitimitet itd.” (Stublić i Samovojska 2018, 282).

Važan doprinos proučavanju baštine je rad Ashwortha i Tunbridgea o disonantnoj baštini. Oni smatraju da glavni uzrok zašto je baština disonantna leži u tome što se baština stvara interpretacijom. Ono što se interpretira, kako se interpretira i tko interpretira su sve čimbenici koji stvaraju specifične poruke o vrijednosti i značenju određenih mjesta baštine te prošlosti koju ona predstavlja. Različiti narodi, skupine ili zajednice različito vrednuju i razumiju prošlost (Smith 2006, 80). Tunbridge i Ashworth također navode da je postupak stvaranja baštine kontroverzan u mnogim aspektima. Ideja disonance u prvom planu sadrži ideje o neskladnosti i nesuglasju. Disonanca u nasljeđu uključuje nedostatak slaganja i dosljednosti te je ona suštinska za prirodu baštine. Najjednostavnije govoreći, sva je baština nečija baština, a samim tim i logično nije tuđa (Silverman 2011, 7).

Komuniciranje teške baštine vrlo je važno za njezinu krajnju interpretaciju. Ona se, prema Sandri Nauert, može se komunicirati na tri načina – promotivnim tekstovima, pristupom od dna prema vrhu te kroz prizmu europskih dimenzija. Promotivnim tekstovima bi se trebalo napraviti da disonanca bude eksplicitna, naglasiti je kontrastom te istaknuti njezinu ponovnu upotrebu u sadašnjosti. Pristupom od dna prema vrhu se rekonstruiraju značenja baštine, bitan aktivni angažman u društvu, a građani postaju ambasadori baštine. Kroz prizmu europskih dimenzija sastavljaju se

zajednička demokratska pimanja totalitarističke europske povijesti (Stublić i Samovojska 2018, 286).

2.3.1. Je li „teška baština” još uvijek „teška”?

Sharon Macdonald se pisanjem članka *Is “Difficult Heritage” Still “Difficult”?* osvrnula na pitanje zašto javno priznanje prošlih zločina više ne mora biti toliko uznemirujuće za identitete zajednica (Macdonald, 2016).

Odgovor na pitanje *Je li „teška baština” još uvijek „teška”?* leži u tome kako interpretirate pojam „težak”. Postoje slučajevi u kojima kolektivi, posebno nacije, ali i gradovi, skupine ili tvrtke javno emitiraju svoje prošle zločine što može uzrokovati probleme za samoidentitet. Međutim, naslijeđe može biti problematično i u nekim drugim slučajevima. Tunbridge i Ashworth koriste termin disonantna baština kako bi identificirali izuzetno širok raspon načina na koje naslijeđe može stvoriti dileme, kao na primjer između različitih slojeva društva ili između komercijalnih i drugih interesa. Također navode da će neki oblici baštine, uključujući onu koja se odnosi na destruktivnu i okrutnu stranu povijesti, vjerojatno biti posebno podložni osjetljivosti. Dileme uključuju: Koliko horora treba pokazati? Treba li reprezentacija ostati činjenična ili je bolje koristiti emotivnije oblike uprizorenja? Postoje li unutar društva skupine koje bi mogle biti uvrijeđene? Koliko daleko prikazivanje treba ići u društvenoj, ekonomskoj i političkoj kontekstualizaciji? Treba li uspostaviti veze s drugim zločinima ili političkim događajima, uključujući i ona novija?

Iako su sve to nesumnjivo važna pitanja i od vitalne je važnosti da analiza uvažava mnoge načine na koje prošlost može biti „teška“, također je važno identificirati i teoretizirati razlike između njih. Problematične prošlosti ne utječu sve na jednak način na sadašnjost i suvremeno stvaranje identiteta. Suočavanje s prošlošću u kojoj je identitet zajednice bio jedna od žrtava i dalje se razlikuje od suočavanja s prošlošću identiteta počinitelja zločina.

Iako nema sumnje da će teška baština biti ispunjena raznim vrstama problema za one čija je baština, one koje ta baština predstavlja i one koji imaju zadatak da ju predstavljaju (tri kategorije koje se najčešće preklapaju), čin javnog suočavanja sa strahovitim povijesnim postupcima kolektiva ne remeti nužno formiranje pozitivnog identiteta. Suprotno tome, sve više se čini da je to znak morala i poštenja i, kao

takav, pokazatelj pouzdanosti, a samootkrivanje i samoprijekor su postali naširoko cijenjani kao pozitivan razvoj. Žrtve, koje pozivaju na prepoznavanje trauma koje su pretrpjele, većim dijelom pozdravljaju počinitelje koji priznaju svoju krivicu i prikazuju kajanje, međutim to ne mora nužno označavati kraj sukoba oko toga kako je prošlost prikazana. Teška baština u smislu javnog priznavanja zločina u vlastitoj povijesti postaje sve rasprostranjenija te se smatra pozitivnim razvojem za suvremeni identitet. Priznanje teške baštine postalo je prihvatljivije i čak očekivano, stoga je suočavanje s njome postalo lakše jer se sve manje smatra da remeti suvremene identitete zajednica.

2.3.2. Nevolje s pojmom „teška baština”

Helena Stublić u svome radu *Lice i naličje baštine: prilog raspravi o pojmu teške baštine* opisuje nevolje s pojmom „teška baština” (Stublić 2019, 259-261).

Tešku baštinu definiraju tri aspekta: teška je za istraživanje, teška je za interpretaciju i teška je za prezentaciju/komunikaciju. Postoji više razloga zašto baština može biti teška za istraživanje. Neki od tih razloga uključuju nedostupnost arhivske građe koja je potrebna da bi se tema mogla u potpunosti obraditi i činjenicu da se određeni dio društva ili znanstvenika ne slaže s nastavkom i daljnjim istraživanjem određene teme. Građa iz područja teške baštine je, nakon što se prikupi i istraži, vrlo teška za interpretiranje. Prikupljeni podaci često mogu biti dvosmisleni, višeznačni ili nedorečeni. Nakon što se istraži i interpretira, baština treba biti komunicirana publici ili korisniku te baštine.

Ipak, upotreba pojma teške baštine može biti i problematična. Baština ne može biti teška jer: nešto ili jest ili nije označeno kao baština, sva baština može za nekoga biti teška i pojmovna se distinkcija može zloupotrijebiti. Distinktivnost pojmova baština i teška baština podrazumijeva da se vrlo precizno određenim elementima može utvrditi razlika između baštine i teške baštine. Međutim, to nije slučaj jer sva baština za nekoga može biti teška, to ovisi o promatraču i poziciji koja se zauzima tijekom ispitivanja. Baština označava nešto što je naslijeđeno i dio je identiteta određene zajednice, ona ovisno o različitim okolnostima, može ili ne mora biti prepoznata. No, ako se uvede distinktivni pojam teške baštine koji sadrži snažnu negativnu konotaciju, on se vrlo lako može zloupotrijebiti u ideološkom smislu. Označavanje

određenog dijela baštine teškom baštinom može potpomoći u pripisivanju različitih negativnih konotacija i izjednačavanju sa srodnim fenomenima.

3. Primjeri na području Republike Turske

U ovome će se poglavlju prikazati Armenski genocid kao primjer teške baštine te ponovna pretvorba Aje Sofije u džamiju kao primjer kontroverzne baštine.

3.1. Armenski genocid

Armenski genocid je događaj koji je nastao kao posljedica nasilja nad armenskom manjinom tijekom preobrazbe iz multietničkog carstva u nacionalnu državu. Kraj 19. stoljeća obilježavaju vrlo česti sukobi i konflikti između turske države i makedonske, grčke, srpske, albanske i armenske manjine. Nakon perioda vojnih povlačenja i valova nacionalizma u Turskoj, po prvi put su Turci bili ti koji su činili više od 80 posto stanovništva. U Osmanskom Carstvu manjine su u okviru vojnog sustava dugo vremenaimale pravo na religijsku toleranciju i lokalnu autonomiju, a Armenci su, na kraju, ostali posljednja kršćanska manjina (Budimir 2015, 23).

Genocidu su prethodili Hamidijski masakri ili Armenski masakri koji su se dogodili između 1894. i 1896. godine te se odnose na masovno ubijanje armenskog stanovništva koje je Osmansko Carstvo provelo tijekom vlasti Abdula Hamida II., zvanog Crveni sultan. Pretpostavke o broju stradalih kreću se od 80 do 300 tisuća (Budimir 2015, 23). Tijekom masakra iz doba Abdula Hamida koji su pogodili Diyarbakır 1. studenoga 1895. godine, uništavanje ljudskih života i imovine bilo je veliko i duboko. Otprilike 25 000 Armenaca prisilno je preobraćeno na islam u cijeloj provinciji Diyarbakır, 1100 Armenaca ubijeno je u gradu Diyarbakır, a 800 ili 900 Armenaca u rubnim selima, dok su 155 žena i djevojčica odvela kurdska plemena. U okrugu Silvan preobrati se 7000 Armenaca i odvedeno je 500 žena. U Palu 3000 i u Sivereku 2500 ljudi se preobrati da bi izbjegli masakriranje. U Silvanu, zajedno s Paluom (gdje se preobrati 3000 Armenaca), 7500 se svelo na neimaštinu, a 4000 je nestalo: ubijeno, umrlo od hladnoće ili pobjeglo negdje drugdje. Tijekom pokolja 1895. godine u provinciji je spaljeno 2000 kuća i 2500 trgovina (Üngör 2005, 27).

Hamidijski masakri nisu genocid sami po sebi, međutim posjeduju predgenocidne osobine s obzirom na to da su označili početak opširnih masakara koji su obuhvatili zemlju. Neposredan uzrok nasilju nad Armencima bio je zaustavljanje pobune protiv dvostrukog oporezivanja. S obzirom na to da nitko nije sprječavao ubilačke pohode

te nije bilo kazne za napade u kojima je poginuo velik broj armenskog stanovništva, Turci su sve češće nasiljem rješavali sukobe s nemuslimanskim stanovništvom. Predanost islamu, vojnom sustavu i težnji za očuvanjem postojećeg poretka su neki od razloga zašto potpuni genocid nije počinjen od 1894. do 1896. godine. Mladoturska vlast je nakon početka svoje vladavine stvorila sve uvjete koji su pogodovali ostvarenju cilja potpunog uništenja Armenaca (Budimir 2015, 23).

Mladoturci su bili reformisti, a njihova je politička vlast i ideološka moć bila utemeljena u Uredu za jedinstvo i napredak. Oni su se zalagali za državu utemeljenu na meritokraciji i sekularnosti, a djelovali su kao ilegalna organizacija koja se borila protiv vojnih i političkih elita. Njihov ustanak na vlast je postavio trojicu trijumvira, Ismaila Enver-paše, Mehmeda Talat-paše i Ahmeda Džemal-paše, koji su napustili demokraciju i doveli zemlju do ustanaka i pobuna, ponovnog korištenja osmanskih metoda, politički opravdanog nasilja i krajnjeg zaoštavanja stanja u državi. Turski vođesu mislili da će Armenci mogli surađivati s njihovim neprijateljima, a to je kulminiralo sredinom 1915. godine kada su u Anatoliji protjerani i ubijeni gotovo svi Armenci. Od ukupnog broja (od 1,2 do 1,5 milijuna) 300 tisuća Armenaca izbjeglo je u Rusiju, a ostalima se gubi trag. Godine 1917. i 1918. ubijanja su se pokušala proširiti na cijelu armensku populaciju kada su zahvatila i ruske Armence na područjima zaposjednutima u ratu. Genocid se provodio u dvije faze, prva je bila faza prisilnih deportacija koja je trajala od svibnja do rujna 1915. godine, a druga faza označavala je premještanje preživjelih u koncentracijske logore na sjeveru Sirije i u Mezopotamiji. Mladoturci su pravdali genocid i smatrali da društvo mora biti sastavljeno od ljudi koji govore isti jezik, imaju isto obrazovanje te su ujedinjeni vezama religije, morala i estetskih ideala (Budimir 2015, 23-24).

Provedba genocida nad Armencima bila je racionalizirana vjerski, ekonomski te vojnom nuždom. Osmansko se Carstvo transformiralo iz multietničkog carstva u nacionalnu državu, a Armenci nisu bili poželjni i bilo ih je teško integrirati zbog kršćanske vjeroispovijesti. Glavni razlog netolerancije i neprijateljstva prema armenskom stanovništvu bio je status Armenaca kao bogate manjine. U vrijeme Osmanskog Carstva građansku su klasu činili mnogi manjinski narodi, Grci, Židovi i Armenci, ali kada su se granice Carstva geografski suzile preostali su samo Armenci. Za početak nasilne ciljane represije nad Armencima velikim su dijelom krivi mladoturci i njihova percepcija vojne nužde. Armenski genocid je omogućio da se

Turska ujedini i centralizira s obzirom na to da je izbrisao postojanje armenske populacije iz čitave Male Azije. Genocid je djelovao i na buduću državnost Armenije koja je ovisila o Rusiji kao pseudodomovini Armenaca. Međutim, politička i vojna prisila nad Armencima nije prestala krajem Prvoga svjetskog rata, već se ona nastavila i u razdoblju kemalizma. Jedna od posljedica genocida i njegovog negiranja je činjenica da je Armenija postala najsiromašnijom zemljom Sovjetskoga Saveza. Pobjedom kemalista 1921. godine poimanje genocida nije se promijenilo. Turci su nastavili negirati da se genocid dogodio, a sve je kulminiralo 1923. godine, kada je kemalistička država svu odgovornost pripisala Armencima, jer su oni, navodno, vlastitim ponašanjem nagnali turski narod i vladu da pribjegu mjerama pritiska i kažnjavanja. Većina turskih izvora priznaje brojku od samo 300 tisuća žrtava. Osim toga, turska strana kao temelj koristi arhivsko gradivo i dokumente ondašnjega glavnog stožera, u kojima se tvrdi da su „armenske bande” od 1910. do 1922. ubile 524 tisuće Turaka. Turci time ne samo da odbacuju optužbe za zločin genocida nego i sebe prikazuju kao žrtve „armenskog nasilja” (Budimir 2015, 24-25).

Ostaci armenske materijalne kulture u istočnoj Turskoj uglavnom se uklanjaju iz krajolika i ono što je od njih ostalo svjedoči ovome brisanju armenske i kršćanske povijesti. Turska je odlučila uništiti kršćansko i drugo stanovništvo Carstva, s ciljem uspostavljanja homogene nacionalne države čiji je identitet bio turski i muslimanski. Proces turkizacije nove države, započinjući razdobljem genocida i nastavljajući se u republikansko doba, obuhvaćao je istrebljenje armenskog stanovništva i također oduzimanje njihove imovine, kako pojedinačne tako i nacionalne. Ovo je bilo uništavanje ne samo života, već i cijele kulture, cijele civilizacije i cijele ekonomije. Organizirano oduzimanje imovine Armenaca i njihovih poduzeća, tvornica i radionica omogućilo je državi da stvori novu tursku buržoaziju, obogaćenu ovom robom, i takozvanu „nacionalnu ekonomiju” (na osmanskome jeziku *milli ikstisat*). Nakon uništenja Armenaca trebalo je odmah uslijediti brisanje sjećanja na njih, kao i brisanje sjećanja na masakr. Kemalistički režim nastavio je na svim frontama politiku Ureda za jedinstvo i napredak što je uključivalo uklanjanje fizičkih tragova postojanja Armenaca. Iako su Armenci otišli, u određenom se smislu i dalje smatralo da su previše vidljivi. Na primjer, jedna od glavnih osoba odgovornih za uništavanje Armenaca iz Diyarbakıra, Müftüzâde Abdurrahman Şeref Uluğ, naredio je brisanje jedne od posljednjih preživjelih armenskih znamenitosti u gradu nakon što je postao

gradonačelnik 1923. godine. Da to nije bio samo dio urbane modernizacije, nego namjerno uništavanje sjećanja na druge, vidljivo je iz činjenice da se to dogodilo ne samo na zapadnoj strani (gdje je provedena modernizacija) već i na istočnoj strani Diyarbakıra. Važna faza brisanja sjećanja bilo je i uništavanje armenskih groblja, koja su ili namjerno zanemarivana ili su u potpunosti uništena, a njihovi su dijelovi služili kako bi se popločili podovi ili ceste (Üngör 2014, 151).

Genocid je duboko utjecao na političku elitu i širu javnost: ponajviše je senzibilizirao Armence na njihov identitet. Iako se to čini očito za većinu Armenaca koji su odrasli kao Armenci, to vrijedi i za potomke genocida koji su odgojeni kao Turci ili Kurdi. Kao primjer se može navesti slučaj Fethiye Çetin, odvjetnice iz muslimanske obitelji u istočnoj Turskoj. U memoarima koje je napisala otkrila je korijene njezine armenske bake i prikazala tipičan primjer preobraćenja, spašavanja i preživljavanja tijekom genocida. Çetin napominje da je njezina baka bila spašena jer je prihvatila preobratiti se. Muslimanski seljaci nudili su se pružiti utočište samo armenskoj djeci koja su se već bila preobratile ili su bila voljna preobratiti se. U kasnijem intervjuu Çetin je rekla da je živjela u zoni sumraka između turskog, kurdskog i armenskog porijekla, na marginama etniciteta i nacionalnosti. Sjetila se i da je, nakon što je saznala za svoje korijene, shvatila zašto je njezina baka tijekom proljeća pekla poseban slatki kruh s drugim ženama izvan obitelji, one su također preživjele genocid, i zajedno su slavile Uskrs (Üngör 2014, 162).

Na religiju i politiku u Turskoj danas, utječe etnička i demografska situacija u zemlji. Kroz osmansko razdoblje, sve do kasnih 20-ih godina prošlog stoljeća država je bila puna raznolikih etničkih i vjerskih zajednica. Pravoslavni kršćani, Židovi i drugi nemuslimani su manjine koje su u opadu u današnjoj Turskoj. Opetovani problemi manjina 2007. su godine eskalirali u Istanbulu ubojstvom Hrant Dinka, istaknutog tursko-armenskog novinara i intelektualca. Ubojstvo je izazvalo bijes velikog broja Turaka uznemirenih primjerom onoga što mnogi nazivaju porastom netrepljivosti i ksenofobije u Turskoj. Dnevne novine Vatan izvijestile su da je agresor navodno viknuo: „Ubio sam Armenca”, bježeći s mjesta napada. Ovaj događaj rezultirao je prosvjedom u kojemu je 5.000 demonstranata pješačilo s trga Taksim do mjesta ubojstva vičući: „Svi smo mi Hrant Dinks, svi smo mi Armenci.” Tog dana održani su i memorijalni skupovi u Ankari, kao i armenskom glavnom gradu Erevanu i nekoliko europskih gradova. Preko 8.000 ljudi potpisalo je peticiju koja je dostavljena općini

Şişli u Istanbulu, tražeći da se ulici u četvrti Kurtuluş nadjene ime po Hrantu Dinku (Rabasa i Larrabee 2008, 9).

Iako je uništavanje Armenaca u 1915. godini akt genocida, njegove dimenzije kao jednog od najvećih u 20. stoljeću, su daleko od potpune istraženosti. Turske vlasti istraživačima nikada nisu dale slobodan pristup relevantnom arhivskom gradivu, ali na Zapadu ipak postoji širok materijal koji se sastoji od diplomatskih dokumenata, memoara, suvremenih novinarskih priloga i fotografija. Pored toga, eksterminacija Armenaca nije nikada dobila istu pažnju kao što je imao holokaust, događaji u Kambodži ili etnička čišćenja u bivšoj Jugoslaviji. Jedan od razloga je, uz vremensku distancu i jezičke barijere, bio i ograničen pristup izvorima, Turska politika još je i danas na pozicijama poricanja genocida. Od 1915. godine, to je bila velika povijesna kontroverza. Nakon 1923. godine različite turske vlade tvrdile su da genocida nije ni bilo. Njihova argumentacija može biti sabrana u izjavama da se Armencima ništa nije dogodilo te da je to bila njihova vlastita greška. Turske vlade također su imale osjećaj da bi priznavanje moglo voditi mogućim promjenama granica i da bi uprljale čast republike ili možda oslabile njenu međunarodnu poziciju. Strane države su se slagale sa ovim ili su se suprotstavljale ovoj interpretaciji u skladu sa njihovim političkim, ekonomskim ili sigurnosnim interesima (Jorgensen 2003, 195).

3.2. Aja Sofija

Aja Sofija izgrađena je kao pravoslavna katedrala 537. godine. Ona je arhitekturno čudo s tri kupole koje nisu podržane nikakvim vidljivim stupovima. Nakon što je Mehmet II. osvojio Carigrad 1452. godine, simboličkim je činom crkvu pretvorio u džamiju. Povijesno mjesto postalo je muzejem 1935. godine, kao dio uredbe suvremenog turskog sekularnog oca utemeljitelja Mustafe Kemala Atatürka. To se održalo sve do ove godine kada je predsjednik Erdoğan odlučio da se muzej ponovno pretvori u džamiju pozicionirajući se kao prijatelj konzervativnih islamista u Turskoj i odmičući zemlju dalje od sekularističkih korijena koje je Atatürk postavio (Aviv 2020).

Datuma 10. srpnja 2020. godine, predsjednik Turske, Recep Tayyip Erdoğan proglasio je da će se čuvena istanbulska Aja Sofija, koja je stoljećima bila kršćanska

katedrala, zatim džamija pa muzej, pretvoriti natrag u džamiju. Njegova je odluka bila politički proračunata, a potpomaže ambiciji zemlje da igra središnju geopolitičku ulogu na Bliskom istoku. Budući da joj je desetljećima uskraćeno članstvo u Europskoj uniji, Turska se umjesto toga okrenula prema Istoku. U tom svjetlu, vraćanje Aje Sofije u džamiju, nakon više od osam desetljeća kao muzeja kojim upravlja država, može se promatrati kao korak k izgradnji turske islamske hegemonije sa sve većim regionalnim utjecajem i također prema novom populističkom jedinstvu u rascjepkanom islamskom svijetu (Jamaledine 2020).

Bizantski car Justinijan I. je 537. godine sagradio konstantinopolsku katedralu Aju Sofiju čiji naziv u prijevodu znači sveta mudrost. Aja Sofija bila je izuzetno značajna za Grčko-pravoslavnu Crkvu u bizantskom dobu, a tako je ostalo i danas. Mehmet II. je 1452. godine osvojio Carigrad i crkvu pretvorio u džamiju. Godine 1934. vlada Republike Turske koju je prethodnog desetljeća uspostavio Mustafa Kemal Atatürk pretvorila je džamiju u muzej u skladu sa svojom sekularističkom politikom. Aja Sofija bila je takva do srpnja 2020. godine, kada je predsjednik Recep Tayyip Erdoğan izjavio da će je pretvoriti natrag u džamiju. Važan element koji treba uzeti u obzir u vezi s ovim pitanjem je suverenitet. Turskoj nije potrebna druga džamija. Već ih ima velik broj. Prije samo godinu dana Erdoğan je svečano otvorio džamiju Çamlıca na azijskoj strani Istanbula - ogroman kompleks osmišljen kako bi mogao smjestiti više od 60 000 vjernika dnevno. Nadalje, Aja Sofija mogla je biti dijelom otvorena za islamske vjernike (Aviv 2020).

Sukob oko Aja Sofije nikako nije nov. Religiozno-konzervativni krugovi u Turskoj usprotivili su se pretvaranju građevine u muzej odmah nakon otvaranja muzeja 1935. godine. Međutim, trebalo je vremena da se opozicija ujedini, a to se konačno dogodilo 1965. godine, kada je na dužnost izabrana Stranka pravde (tur. *Adalet Partisi*). Pokret za pretvaranjem Aje Sofije natrag u džamiju stekao je široki publicitet u desničarskom i konzervativnom novinarstvu tog vremena zahvaljujući vjerskim naklonostima predsjednika Stranke pravde, Süleymana Demirela. Povećanje interesa također je odražavalo pomak u turskim vanjskim poslovima i približavanje veza s arapskim državama koje su se dogodile 1960-ih godina. To je razdoblje izazvalo širu raspravu o statusu Aja Sofije zbog tursko-grčkog sukoba koji je nastao tog desetljeća. Zahtjev za vraćanjem katedrale u status džamije poprimio je simboličku težinu kao čin prkošenja „helenskom neprijatelju” koji je zauzeo Cipar.

Čak i danas mnogi Turci i Grci napete odnose između Turske i Grčke doživljavaju kao nekako povezane sa sukobom u Aja Sofiji. Baš kao što je Aja Sofija kao džamija vjerski simbol turskih muslimana, Aja Sofija kao katedrala duboko je značajan simbol za grčke pravoslavne kršćane. Prema kršćanskoj legendi, kada neprijateljske snage probiju vrata Carigrada i kada se sve čini izgubljenim, arkanđeo Gabriel će se spustiti s vatrenim mačem da spasi grad. Druga kršćanska legenda opisuje svećenika koji je ušao u jedan od stupova Aje Sofije držeći sakramentalni kruh i nestao, i više ga nitko nikad nije vidio (Aviv 2020).

Aja Sofija se nalazi pod zaštitom UNESCO-ve svjetske baštine. UNESCO je rekao da duboko žali zbog odluke Turske i da je izbor donesen bez da je organizacija dobila prethodnu obavijest. „Aja Sofija arhitektonsko je remek-djelo i jedinstveno svjedočanstvo o interakciji između Europe i Azije tijekom stoljeća. Njezin status muzeja odražava univerzalnu prirodu njezine baštine i čini je snažnim simbolom za dijalog”, rekla je glavna direktorica UNESCO-a Audrey Azoulay. Zemlje članice UNESCO-a obvezne su osigurati da bilo kakve izmjene mjesta s popisa svjetske baštine ne utječu na njihovu izvanrednu vrijednost, navodi organizacija. „Važno je izbjeći bilo kakvu provedbenu mjeru, bez prethodnog razgovora s UNESCO-om, koja bi utjecala na fizički pristup mjestu, strukturu građevine, pokretnu imovinu mjesta ili upravljanje mjestom”, rekao je Ernesto Ottone, UNESCO-ov pomoćnik ravnatelja za kulturu (Sariyuce i Reynolds 2020). Šef vanjske politike Europske Unije Josep Borrell nazvao je odluku tužnom i žalosnom. „Žalosna je presuda Turskog državnog vijeća kojom se poništava jedna od značajnih odluka moderne Turske i odluka predsjednika Erdoğana da spomenik stavi pod upravljanje predsjedništvom za vjerska pitanja”, rekao je u izjavi (Al Jazeera 2020).

Neki kritičari, uključujući Rusku pravoslavnu crkvu, drže se slike Aje Sofije kao vječnog kršćanskog spomenika. Čelnik crkve, patrijarh Kirill, okarakterizirao je preobrazbu kao „prijetnju čitavoj kršćanskoj civilizaciji ... našoj duhovnosti i povijesti”. Drugi kritičari rekonverzije žale zbog gubitka Aja Sofije kao muzeja, sekulariziranog univerzalnog mjesta koje će se doživjeti i cijeniti zbog čudesne arhitekture; remek-djelo otvoreno za sve. Pofesor na King's Collegeu u Londonu izjavljuje kako Aja Sofija pripada svijetu kao muzej. Ona je ogromna turistička atrakcija i globalni simbol svjetske povijesti i multikulturne reprezentacije (Jamaledine 2020). Grčki ministar kulture osudio je Erdoğanov potez, nazvavši ga „otvorenom provokacijom za cijeli

civilizirani svijet". Aja Sofija bila je jedna od prvih kršćanskih katedrala Rimskog carstva i jedna je od najpoznatijih bizantskih građevina na svijetu (Sariyuce i Reynolds 2020).

Kritike Erdoğanove odluke, posebno koju su izrazile zapadne institucije poput UNESCO-a i Europske unije, razotkrile su ukorijenjeno licemjerje u vezi s dugom i često nasilnom poviješću preobrazbe džamija. Tijekom stoljeća, tisuće džamija u Španjolskoj i Grčkoj pretvorene su u crkve ili prenamijenjene u druge svrhe - povijest koju su zapadne vlasti uglavnom ignorirale. Još je alarmantniji nedostatak globalne pozornosti posvećene suvremenom uništavanju važnih džamija. Dok je rušenje Velike džamije al-Nuri u Mosulu 2017. godine, od strane ISIS-a izazvalo široku osudu, malen broj ljudi se pobunio kada je desničarska hinduistička skupina Vishva Hindu Parishad srušila džamiju Babri u sjevernoj Indiji 1992. godine; isto tako, malo je izvještaja o uništavanju ujgurskih džamija od strane Kineske komunističke partije, što se danas događa (Jamaledine 2020).

Mevlüt Çavuşoğlu, turski ministar vanjskih poslova, tvrdi da se Grčka nema pravo žaliti jer je jedina država u Europi čiji glavni grad, koji sadrži četvrt miliona muslimana, nema službenu džamiju. Religijski element izravno je povezan s domaćim kulturnim diskursom u Turskoj. Turcima koji ne podržavaju Erdoğan, njegovo pretvaranje muzeja Aja Sofija natrag u džamiju predstavlja odbacivanje Atatürka i njegovog sekularističkog nasljeđa (Aviv 2020). Erdoğan je izrazio nezadovoljstvo međunarodnim protivljenjem tom planu, predvođenim susjedom Grčkom. „Kažu ne pretvarajte Aja Sofiju u džamiju”, rekao je 5. srpnja u intervjuu za državnu radioteleviziju TRT. „Vladate li Turskom ili nama? Turska ima institucije. Ako će se taj korak poduzeti očito je tko ima ovlasti za to.” (Sariyuce i Reynolds 2020)

Kada se povijest islamske arhitekture promatra iz duže i šire perspektive, pretvaranje Aja Sofije u džamiju prestaje izgledati radikalno čin. Zapravo, povijest džamijske arhitekture obiluje presedanima koji podržavaju vraćanje, prenamjenu i preinaku povijesnih građevina u svete prostore i obrnuto; a također i sa strukturama koje je, u različito vrijeme, zauzimalo više vjerskih skupina. Zapravo i sama Aja Sofija ima formalni potencijal da podrži više istodobnih vjerskih praksi. Promjena pripadnosti zgrade tijekom tisućljeća uklopljena je u njezinu arhitekturu; evokativni fizički tragovi njezinog života kao crkve i džamije sugeriraju moguće modele za njihovu kontinuiranu ko-prisutnost. S promišljenim pristupom i istančanim povijesnim

uvidom te uz blisko savjetovanje s turskim kršćanskim skupinama, prostor bi mogao primiti i muslimanske i kršćanske vjerske običaje - i potencijalno druge duhovne prakse - i tako stvoriti raznolik i inkluzivnu zajednicu koja bi postala skrbnik i brinula se o Aja Sofiji. U otvorenom pismu objavljenom na Mediumu, skupina bizantskih i osmanskih povjesničara pozvala je da se pažnja usmjeri ne prema funkciji Aje Sofije, već prema jezenu upravljanju (Jamaledine 2020).

Pretvaranje Aja Sofije u živi spomenik - kolektivni dom različitih zajednica kojima je u povijesti služila - uzbudljiva je perspektiva. Erdoğan sigurno razumije kontroverzu koju je pokrenuo; vjerojatno razumije i složenost povijesti koja je u pitanju. Vidi se razlika u tonu i jeziku između njegovih najava na engleskom i ne-engleskom jeziku. Inačica na ne-engleskom jeziku, nije napisana na turskom već na arapskom jeziku te zvuči poput kruga pobjede. Poziva se na povijesno geografsko prostranstvo islamskog carstva „od Buhare do Andaluzije”, a rekonverziju opisuje kao odmazdu za progon muslimana širom svijeta. Suprotno tome, engleska je verzija umjerena i poziva se na „neovisnost” i „suverena prava” nacionalne države kao pravni temelj odluke (Jamaledine 2020).

Aja Sofijom danas upravlja Ministarstvo kulture i turizma, kao administrativni nasljednik Ministarstva obrazovanja. Usred svih prijevora čini se važnim naglasiti da od 1991. godine u sklopu kompleksa postoji soba posvećena muslimanskoj molitvi, a od 2016. godine postoji stalni imam. Već dugi niz godina pet puta dnevno čuje se poziv na molitvu, na zadovoljstvo turista i mještana. Stoga je, u određenom smislu, Aja Sofija već djelovala i kao muzej i kao džamija (FriendsofHagia Sophia 2020). Također je vrijedna pažnje odluka turske vlade da dio zgrade održi kao besplatan muzej, otvoren za sve, i njihova tvrdnja da će kršćanske ikone biti konzervirane. U pokušaju da opravda pretvorbu, glasnogovornik turske vlade čak je izjednačio rad Aja Sofije kao djelujuće džamije i muzeja s Notre-Dameom u Parizu kao primjerom gdje funkcioniraju crkva i muzej (Jamaledine 2020).

Mnogi analitičari kažu da bi Erdoğanov potez kao cilje mogao imati konsolidaciju njegovih glasača dok se zemlja bavi ekonomijom koja raste i raste nezaposlenošću. Tursko-grčki odnosi također su napeti zbog geopolitičkih napetosti u istočnom Mediteranu, uključujući dugotrajni spor oko Cipra i oko migranata koji prelaze granicu između tih zemalja (Sariyuce i Reynolds 2020).

4. Zaključak

Baština obuhvaća širok spektar područja i teško ju je definirati, mnogi ju stručnjaci interpretiraju na razne načine. Njezino očuvanje je bitno kako bi se naslijeđe prenosilo na buduće generacije. Međutim, postoji i negativna baština koja opterećuje život u današnjici i u sutrašnjici. Pojam teške baštine relativno je nov te ima još mnogo prostora za istraživanje. Kulturna sjećanja ne bi trebala biti diktirana politikom, no upravo je teška baština ta koja je pod najvećim utjecajem politike. Samo neki od pristupa teškom nasljeđu koji su se koristili u prošlosti su uništavanje baštine ili njezino iskrivljavanje koje bi podrijetlo teške baštine moglo učiniti nejasnim.

Armenski genocid prvi je genocid 20. stoljeća, a samo dvadeset dvije države su u posljednjih sto godina priznale ovaj genocid kao zločin pred čovječanstvom. Genocid nad Armencima vrlo je često zapostavljen u javnoj raspravi, bez obzira na činjenicu da i se sto godina nakon njegovoga počinjenja Armenci rađaju kao njegove žrtve. Oni su prognani iz svoje domovine, njihova kultura je izbrisana te su im zauvijek oštećeni uvjeti državnosti zbog političkih i ekonomskih posljedica genocida. Međunarodno priznavanje genocida ne bi pružilo samo moralnu zadovoljštinu, već bi moglo označiti početak normalizacije bilateralnih odnosa Armenije i Turske te uravnotežiti stanje u cijeloj regiji. Prepoznavanje genocida nad armenskom populacijom označava razumjevanje njegove prirode i pristupanje prema njemu kao procesu u kojemu postoji mogućnost identificiranja uzročno-posljedičnih odnosa (Budimir 2015, 22).

Aja Sofija ima veliku simboličku težinu. Turskom režimu pretvorba katedrale natrag u džamiju potvrđuje nacionalna prava nad građevinama na njenom teritoriju. Erdoğanu je Aja Sofija je dokaz turske muslimanske hegemonije nad muslimanskim svijetom, a njezina preobrazba to i dokazuje. Pretvorba Aje Sofije u džamiju može se iščitati kao nespretni pokušaj rekonstrukcije idealizirane slave poraza Bizanta prije šest stoljeća od strane Osmanlija. Nakon te pobjede, koju je obilježilo pretvaranje Aja Sofije u džamiju, uslijedilo je teritorijalno širenje Osmanskog carstva na jugoistok Europe, Kavkaz, Bliski istok i sjevernu Afriku. Regionalna dominacija carstva trajala je stoljećima, sve do poraza u Prvom svjetskom ratu; pa čak i danas pruža povijesni kontekst u kojem se može sagledati ova najnovija pretvorba.

Ljudi selektivno zaboravljaju bolnu prošlost, ali kolektivna amnezija može počiniteljima ustupiti pravo izbjegavanja kazne za ono što su učinili. Međutim, opetovano proživljavanje bolne povijesti može ostaviti rane prošlosti otvorenima. Iako je nelagodna i bolna, teška baština je dio kulture svake zajednice i potrebno je pronaći najbolje moguće rješenje kako bi sve strane koje su sukobljene bile zadovoljne.

5. Literatura

- Al Jazeera. 2020. "World reacts to Turkey reconverting Hagia Sophia into a mosque." *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2020/07/world-reacts-turkey-reconverting-hagia-sophia-mosque-200710135637861.html> (pristup 07.09.2020.).
- Aviv, Efrat. 2020. "Erdoğan's 'Holy Wisdom' - Why He Is Converting Hagia Sophia into a Mosque." *BESA Center Perspectives Paper No. 1,646*, <https://besacenter.org/perspectives-papers/hagia-sophia-mosque/> (pristup 07.09.2020.).
- Bonnell, Jennifer i Roger I. Simon. 2007. "'Difficult' exhibitions and intimate encounters." *Museum and Society*, 5(2), 65-85.
- Budimir, Zdravko. 2015. "Genocid nad Armencima: prvi moderni genocid." *Političke analize*, 6 (21), 22-26. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/147467>
- Cifrić, Ivan i Tijana Trako Poljak. 2014. "Baština čovječanstva - održanje, korištenje i stvaranje." *Godišnjak Titius*, 6-7 (6-7), 25-36. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/149238>
- Cifrić, Ivan. 2014. "Očuvanje baštine u kontekstu Europske unije." *Adrias*, (20), 9-19. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/135032>
- Colwell-Chanthaphonh, Chip. 2010. "Fascination and Terror." *Current Anthropology*, 51(3), 445-446. Preuzeto s: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/652279>
- Friends of Hagia Sophia. 2020. "An open letter about the status of Hagia Sophia." Medium, <https://medium.com/@hagiasophia/an-open-letter-about-the-status-of-hagia-sophia-bea9afd1a62f> (pristup 07.09.2020.).
- Harju, Jari. 2012. "Muzeji i teška kulturna baština." *Informatika museologica*, 43 (1-4), 79-82. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/134136>
- Jamaledine, Ziad. 2020. "Hagia Sophia Past and Future." *Places Journal*, <https://placesjournal.org/article/hagia-sophia-past-and-future/?cn-reloaded=1> (pristup 07.09.2020.).

- Jorgensen, Torben. 2003. "Turska, SAD i genocid protiv Armena." *Genocid: slučajevi, poredjenja i savremene rasprave*, uredio Steven L. B. Jensen, 193-223. Preuzeto s: http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:89qVoWrffh4J:scholar.google.com/&hl=hr&as_sdt=0,5
- Logan, William i Keir Reeves, ed. 2009. *Places of Pain and Shame: Dealing with "Difficult Heritage"*. London – New York: Routledge.
- Macdonald, Sharon. 2009. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*. London – New York: Routledge.
- Macdonald, Sharon. 2015. "Is 'Difficult Heritage' Still 'Difficult'? Why Public Acknowledgment of Past Perpetration May No Longer Be So Unsettling to Collective Identities". *Museum International*, vol. 67:6–22. Preuzeto s: https://www.academia.edu/43669548/Is_Difficult_Heritage_Still_Difficult_Why_Public_Acknowledgment_of_Past_Perpetration_May_No_Longer_Be_So_Unsettling_to_Collective_Identities
- Ministarstvo kulture i medija. n.d. "Kulturna baština." [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (pristup 07.09.2020.).
- Rabasa, Angel i F. Stephen Larrabee. 2008. "The Islamic Landscape in Turkey." *The Rise of Political Islam in Turkey*. 7-30. Preuzeto s: <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg726osd.9>
- Sariyuce. Isil i Emma Reynolds. 2020. "Turkey's Erdogan orders the conversion of Hagia Sophia back into a mosque." *CNN*, <https://edition.cnn.com/2020/07/10/europe/hagia-sophia-mosque-turkey-intl/index.html> (pristup 07.09.2020.).
- Silverman, Helaine. 2011. *Contested Cultural Heritage: A Selective Historiography*. New York: Springer. Preuzeto s: https://www.academia.edu/5220200/2011_Contested_Cultural_Heritage_A_Selective_Historiography
- Smith, Laurajane. 2006. *The Uses of Heritage*. London – New York: Routledge.

- Šošić, Trpimir M. 2014. "Pojam kulturne baštine – međunarodno pravni pogled." *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51 (4), 833-860. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/129107>
- Stublić, Helena i Robert Samovojska. 2018. "Uvod u problematiku komodifikacije teške baštine." *Studia ethnologica Croatica*, 30 (1), 279-293. Preuzeto s: <https://doi.org/10.17234/SEC.30.9>
- Stublić, Helena. 2019. "Lice i naličje baštine: prilog raspravi o pojmu teške baštine." *Studia ethnologica Croatica*, 31 (1), 239-264. Preuzeto s: <https://doi.org/10.17234/SEC.31.9>
- Trupković, Marko. 2013. *Teorijska analiza teške baštine: važnost ljudskih koštanih ostataka iz Domovinskog rata u nacionalnoj sigurnosti I zdravlju populacije*. Diploma Thesis. Filozofski fakultet u Zagrebu, Department of Sociology. Preuzeto s: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/2234>
- UNESCO. 2011. "2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage." *Sixth session of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 22-29 November 2011, Bali, Indonesia*. <https://ich.unesco.org/doc/src/15164-EN.pdf> (pristup 07.09.2020.).
- Üngör, Uğur Ü. 2005. *A Reign of Terror: CUP Rule in Diyarbekir Province, 1913-1923*. Master's thesis. University of Amsterdam. Department of History.
- Üngör, Uğur Ü. 2014. "Lost in commemoration: the Armenian genocide in memory and identity." *Patterns of Prejudice*, 48:2, 147-166. Preuzeto s: <https://doi.org/10.1080/0031322X.2014.902210>

Teška i kontroverzna kulturna baština na primjeru Republike Turske

Sažetak

U ovome se radu raspravlja o kulturnoj baštini, a posebno težište je stavljeno na definiranje teške baštine i probleme vezane uz taj pojam u kontekstu Republike Turske. Teška baština bavi se poviješću i temama iz prošlosti koje se ne uklapaju lako u osjećaj identiteta ljudske zajednice čiji su dio prošlosti ili povijesti te ukazuje na društvene razlike i sukobe. Kada neko društvo u potpunosti prihvati svoju tešku baštinu s ciljem suočavanja s njome, ona se može prestati smatrati teškom. Kulturna sjećanja ne bi trebala biti diktirana politikom, no upravo je teška baština ta koja je pod najvećim utjecajem politike. Primjeri teške i kontroverzne baštine Republike Turske koji se navode u ovom radu su Armenski genocid i ponovna pretvorba Aje Sofije, koja je još donedavno bila muzej, u džamiju. Iako je nelagodna i bolna, teška baština je dio kulture svake zajednice i potrebno je pronaći najbolje moguće rješenje kako bi sve strane koje su sukobljene bile zadovoljne.

Ključne riječi: teška baština, kontroverzna baština, Republika Turska, Armenski genocid, Aja Sofija

Difficult and Controversial Cultural Heritage Based on the Example of the Republic of Turkey

Summary

This paper discusses the cultural heritage and specifically focuses on defining difficult heritage and the problems that revolve around it. Difficult heritage deals with history and themes from the past that do not easily fit into the sense of identity of the human community of which they are a part of. It can threaten to expose the social differences and conflicts as it deals with disturbing historical themes. When a society fully accepts its difficult heritage with the aim of addressing it, it can cease to be considered difficult. Cultural memories should not be orchestrated by politics, but it is exactly difficult heritage that is most influenced by politics. Examples of difficult and controversial heritage of the Republic of Turkey cited in this paper are the Armenian Genocide and the reconversion of the Hagia Sophia into a mosque which, until recently, was a museum. Although uncomfortable and painful, difficult heritage is a part of culture of every community and it is necessary to find the best possible solution so that all parties in the conflict would be satisfied.

Keywords: difficult heritage, controversial heritage, Republic of Turkey, Armenian Genocide, Hagia Sophia